

MARKSİZM VE HUKUK BAĞLAMINDA PAŞUKANİS VE META - ÖZNE İLİŞKİSİ

PAŞUKANİS AND META - SUBJECT RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF MARXISM AND LAW

Yunus Emre AKGÜN¹

Öz

Marksizm ve hukuk bağlantısını kurmaya çalışmak ve (veya) hukuku Marksist düşüncenin içerisinden kurgulamak amacıyla bu makale yazılmıştır. Marksizm açısından hukuk, üstyapısal bir araç olarak kendisini göstermektedir. Bu bağlamda Marksizm'in üzerine konduğu temel savlardan olmamıştır. Evgeny Paşukanis genel durumun aksine hukuk ile Marksizmin ilişkisini saptama çalışmıştır. Evgeny Paşukanis'in yazmış olduğu kitapta; meta özne ilişkisi bağlamında kurguladığı genel bir hukuk teorisinin Marksizm'le olan ilişkisini varlığını saptamıştır. Bu bağlamda ortaya konulan fikir değerlendirmeye değer bir konumdur. Genel olarak bu ilişki içerisinden inceleme yapmak önemlidir. Marksizm ve hukuk ilişkisini meta - özne ilişkisi içerisinden anlatmaya çalışmak makalenin temel amacıdır. Bu durumun bir sonucu olarak makale iki temel bölüm halinde tasarlanmıştır. İlk bölümde Marksizm ve hukuk ilişkisi değerlendirilecek, ikinci bölümde Evgeny Paşukanis'in teorisinden genel olarak bahsedilip "Meta - Özne" bağlantısı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Marksizm ve Hukuk, Evgeny Paşukanis, Meta Özne ilişkisi

Jel Kod: K19

Abstarct

This paper has been written to try to establish the connection between Marxism and law and (or) to construct the law from within Marxist thought. In terms of Marxism, law is a superstructural tool. In this context, it was not one of the basic arguments Marxism spoke about. In contrast to the general situation, Evgeny Paşukanis tried to determine the relationship between law and Marxism. In the book written by Evgeny Paşukanis; and the existence of the relationship between a general law theory and Marxism. The idea presented in this context is worthy of consideration. In general, it is important to make an examination from this relationship. The main aim of this article is to try to explain the relationship between Marxism and law within the context of the meta - subject. As a result of this situation, the article is designed in two basic sections. In the first chapter, the relationship between Marxism and law will be evaluated. In the second chapter, Evgeny Paşukanis's theory will be discussed and the te Meta/Subject connection will be examined.

Key Words: Marxism and Law, Evgeny Paşukanis, Context of Meta Subject

Jel Codes: K19

Giriş

Hukuk; insanlığın bir arada yaşamaya başlamasından günümüze kadar hayatımızın her alanını düzenleyen bir olgu halinde varlığını korumuştur. Bu açıdan bakıldığında hukuk kavramı yüzyıllardır

¹ yunuseakgun@gmail.com, 0000-0003-1190-3101

üzerine konuşulması gereken bir konu olarak kendisini göstermektedir. Bu anlamda Marksizm ve Hukuk arasında var olan ilişki; üzerine konuşulması gereken, kapitalist ilişkilerin ve hukukun tezahürü dışında farklı bir bakış açısı olarak karşımıza çıkan ve hukuku farklı söylem sistematığı içinden kavramamızı sağlayan birlikteliğe haiz bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Marksizm'in hukuku nasıl gördüğü hukuk yazını açısından önemli bir konumdur.

Bu anlamda bu yazının en temel amacı Marksizmin hukuku nasıl tanımladığını açıklamak ve bu bağlamda Evgeny Paşukanis'in meta mübadelesi ilişkisi içerisinde hukuku nasıl değerlendirdiğini ortaya koymak olacaktır.

Bu yüzden makale temelde iki bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde Marks ve Engels'in genel olarak hukuk için neler söylediği üzerinden gidilerek Marksizmin hukuk ile olan ilişkisi anlatılacak, ikinci bölümde ise Paşukanis'in meta ile özne arasındaki ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Marksizm ve hukuk ilişkisini kurmaya çalışmak önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Onur Karahanoğulları, Marksizm ve Hukuk kitabında hukuk öğrencisiyken bu konudaki kaynak sayısının çok az olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber günümüzde Karahanoğulları'nın ortaya koymuş olduğu bu kitap Marksizm ve Hukuk alanında önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Aynı zamanda Karahanoğulları kitabında yer verdiği "Çağrı" bölümünde Marksizm ve Hukuk bağlamından şu şekilde bahsetmiştir:

Marksizm ve hukuk. Ne kadar rahatlıkla kurulabilecek bir ilgi. Marksizm, mutlaka hukukla ilgilenmiştir. Hukuku incelemiştir. Öyle ya, ekonomiyle, tarihle, dinle, ahlakla, ruhlarımızla ilgilenen; kısacası insana dair pek çok konuda sözü olan Marksizm, hukuka yabancı kalmış olamaz. (Karahanoğulları, 2018: 7)

Marksizm bahsedildiği üzere birçok konuda ortaya koyduğu değerler ile toplumsal ilişkileri düzenlemiştir. Hukuk alanının bu alanlardan bir tanesi olmadığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Marksist düşünceye sahip olan insanlar, hukuk ideoloji ilişkisi kapsamında hukuk üzerine konuşmaktan geri durmuştur. Hukuk çalışmak; hukuku Marksizmin bilme/anlama yöntemiyle kavramak; hukukun kuramsal çalışmalardaki itibarını inşa etmek; hukuk bilmeden devletin bilinmeyeceği, tüm Marksist kuramcılara siyaset bilimciler ve toplum bilimcilerle anlatmak ve yaratılacak yeni kuramsal bakış açılarıyla hukukun pratik önemini hatırlatmak tüm genç hukukçuların görevidir (Karahanoğulları, 2018: 11). Bu konuda çaba göstermek, hukuk ile Marksizm ilişkisini incelemeye ve aktarmaya çalışmak önemlidir.

I. Marksizm ve Hukuk İlişkisi

Yukarıda da bahsedildiği üzere makalenin odak noktası Paşukanis'in ortaya koymuş olduğu Genel Hukuk teorisindeki meta mübadelesi olgusu ve öznenin bu ilişkideki konumu olacaktır. Fakat öncelikle anlatılması gereken Marx ve Engels'in düşünceleri ekseninde hukukun nasıl incelendiğidir.

Marks ve Engels'in hukuk konusundaki incelemelerinin temel amacı hiçbir zaman derinlemesine bir hukuk incelemesi yapmak olmamıştır. Marksizmin hukukla temel derdi, hukuksal dünya görüşünün yanlışlığını saptamaktır. Hukuk bu amacın dışında belli başlı bir incelemenin konusu yapılmamıştır (Karahanoğulları, 2018: 16).

Marksizmin bu doğrultuda ortaya koyduğu sistematikte bir hukuk tanımı ya da hukuk teorisi bulmak güçtür. Çünkü Marksizmin temel düşüncesi liberal sistemin eleştirisini yapmak olmuştur. Bu bağlamda hukuk bir üstyapı aracı olarak varlık kazanmıştır. Marksizmin toplumsal sorunlara ilişkin analizlerinde hukuki analizler yapmak yerine toplumsal yapıyı çözümlenmeye ilişkin değerlendirmelere yönelmiştir. (Yüksel, 2007; 21). Hukuku Marksizm içerisinde anlamak bu bağlamda oldukça güçtür. Toplumsal yapıya yönelik kurallar olmasındaki amaç ideolojik olarak sistemin sürekliliği sağlamaktır. Bu bağlamda üst yapı aracı olarak varlığını koruyan hukuk, üretim araçlarını elinde bulunduran burjuva sınıfının kurumlarındandır.

Tarihsel süreç göz önüne alındığında kapitalist üretim ilişkileri ortaya çıkmadan önce de kendi dönemindeki iç ilişkileri düzenleyen kurallar sistemi mevcuttu. Buradan hareketle ekonomik ilişkilerin kurallar sistemini dönüştürmesi ve değiştirmesi nedeniyle hukuk üstyapısal bir araçtır. Feodal düzende var olan feodal üretim tarzında serf ile vassal ilişkisi, serflerin kendi aralarındaki ilişkiler din temelli bir düzen ile sağlanmaktadır.

Dogmanın, tanrısal hukukun yerini insan hukuku; kilisenin yerini devlet almıştır. Bu basit bir yer değiştirme değildir. İnsanların dünyayı, toplumsal ilişkileri algılayışlarında da bir değiştirme yaratmaktadır (Karahanoğulları, 2018: 33).

Marx'ın 1849 tarihli "The Trial of The Rhenish District Committee of Democrats" tarihli yazısından yaptığı alıntıda Karahanoğulları bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Eski toplumsal yasaların yeni olana temel oluşturamayacağı açık olduğunu, değişen koşullarla birlikte eski olanı savunmanın ikiyüzlülük olacağını belirtmiştir (Karahanoğulları, 2018: 39). Her yeni toplumsal ilişkinin bir diğerinin kuralları ve araçları ile kavranamayacağı açıktır. Bu bağlamda hukuksal dünya görüşü kapitalist topluma aittir. Bunlarla alakalı saptamalar yapmak eleştirinin ötesine geçmemiştir. Fakat bu eleştiri olgusu hukuk alanının incelenmesinin unutulması ya da sonraya bırakılması olarak algılanmamalıdır. Çünkü Marksizmin temel savından hareketle üstyapısal bir kurum olan hukukun incelenmesi doğru olmayacak, bilinçli olarak sadece eleştirilecektir.

Burjuva sınıfının, çıkarlarını destekleme aracı olarak hukuk kurallarını tercih etmesi tesadüf değildir. Mevcut ilişkileri, emek ve sermaye çatışmasını meşru olarak gösterebilmek için bu kurallara ihtiyacı vardır. Bu kuralları sistemin devamını sağlamak için tanrının elinden insan eline indirilmiştir. Burjuva hukuku bu doğrultuda bir gelişme göstermiştir. Serbest meta mübadelesinin yanı sıra, serbest rekabetin eşitlik ilkesini gerektirmesi ve burjuvazinin iktidar için siyasal savaşımının hukuksal talepler olarak dile gelmesi, hukuksal dünya anlayışının yerleşmesinin bir diğer nedenleri olarak ortaya

konmaktadır (Karahanoğulları, 2018: 34). Engels ve Kautsky, bu saptamayı ortaya koyarak, genel olarak burjuva hukukunun, sistemin devamını sağlamak adına ekonomik ilişkilerin bir yansıması olarak saptanması sonucuna çıkmaktadır.

Bununla birlikte hukukun sadece ekonomik ilişkilerin bir tezahürü olarak algılanmasının doğru olmadığı da savunulabilir. Hukukun sistemsel bütününe dair farklı bir sistematiğe de sahip olduğu da ortaya konmaktadır.

Modern bir devlette hukukun salt genel ekonomik duruma uygun düşmesi ve onu yansıması gerekmez. Hukukun, bir de iç çelişkilerinin yumağına dolanmamak için, kendi içerisinde tutarlı bir bütün oluşturması gerekir (Marx, Karl; Engels, Frederich, 2016: 53).

Fakat bu süreç sonunda hukuksal ilişkiler toplumsal ilişkileri yansıtmaya özelliğini kaybetmeye başlar. Burjuvanın hukuk kurallarını dönüştürme ve değiştirme yetisi hukukun üstyapısal bir olgu olma özelliğini güçlendirir.

Gelişmelerin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşer (Marx, 1993:23). Buradan anlaşılması gereken hukukun üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmasıdır. Fakat bu kalıplar ve kurallar bir süre sonra üretim ilişkilerinin değişmesiyle sonlanacak ya da altyapıya uygun biçimde değişecektir.

Genel olarak Marks ve Engels ve bu çizgiden devam eden düşünürlere göre hukuk; üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak ve bu ilişkilerin maddi ve manevi yapısını ortaya koymak adına ortaya çıkmış bir kurumdur. Yenidir. Ve burjuva devletine aittir. Hukuk [t]oplumun maddi üretici güçleri; bu üretici güçlerin, içinde hareket ettikleri ve bunlarla uyumlu olması gereken üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin ifadesi olan hukuksal üstyapı(biçim) (Karahanoğulları, 2018: 42) olarak karşımıza çıkar.

Hukukun düzenlediği alanın incelenmesi bakımından asıl bakılması gereken nokta üretim ilişkileridir. Hukuk bu ilişkiler silsilesinden ve bütünlüğünden başka bir şey değildir. Marx tarafından hukuk teorisi ya da net bir hukuk incelemesi yapılmamasının sebebi burada bulunmaktadır. Marksist hukuk sisteminin temel ilkesi, liberal siyaset felsefesinin merkez noktası olan ‘Hukukun Üstünlüğü’ olarak adlandırılan ideali eleştirmektir (Collins, 2013: 9). Eleştirel bakış açısı toplumsal dinamiklerin asıl belirleyicisi olan altyapıya yönelmiştir. Bu bağlamda hukuk Marks ve Engels’in tam olarak odak noktası olmamıştır. Ortaya koyulan sistem tarihsel olarak bir bakış ve insanlığın gelişiminin saptanması üzerinedir. Bu tarihsel süreçlerin belirleyicisi her zaman üretim ilişkileri olmuştur. Örneğin feodal toplumların adlandırılmasında feodal ilişkiler toprağa dayalı serf/vassal ilişkisi belirleyici olmuştur. Gerçeğin bilgisi tarihsel olarak değişen üretim ilişkileri temelindedir.

Dünyaya ilişkin bilgi hukuksal bilgi değildir zira hukukun kendisi bir “ifade”dir, bir dolayıdır. Bu nedenle hukuk tarafından ifade edilen fenomenlerin gerçek temellerinin

araştırılması gerekir. Marksistlerin bulduğu gerçek temel, “gerçek biçim”, “üretim ilişkileri”dir (Karahanoğulları, 2018: 44).

Yukarıda da belirtildiği gibi hukuk kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak doğar. Hukuk teriminin ortaya çıkması bu döneme tarihlenir. Hukukun özel mülkiyetten ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Hukuksal yapının gelişmesinin temel sebebi özel mülkiyetin genişlemesi ve sürekli olarak kendisini yenilemesidir.

Marksizmin temel nesnesi üretim ilişkileri olmuştur. Bu anlamda toplumu tarihsel olarak üretim ilişkilerinin değişmesi ile değiştiğini ortaya koymuştur. Marksizm açısından devlet, hukuk ve din vb. olgular üstyapısal verilerdir. Üretim ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmış ve üretim ilişkilerinin devamının sağlanması için üretilen araçlarıdır.

Marksizm’e göre üst yapı bir kurum olan hukuk, dayandıkları belli bir yapıyı yani ekonomik temeli yansıtır. (...) Marksist hukuki bakış açısına göre toplumdaki ezilmişliğin temel sebebi kapitalizmin ve kapitalist üretim tarzının genel işleyiş tarzıdır (Yüksel, 2007:38).

II. Paşukanis ve Meta - Özne ilişkisi

a. Genel Olarak Paşukanis

Paşukanis’in Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm kitabında ortaya koymaya çalıştığı temel meta mübadelesine dayanır. Bu kitabı yazdıktan sonra Stalin’in baskılarıyla birçok kez teorisini yumuşatmıştır fakat bu durum öldürülmesine engel olamamıştır. Bu bağlamda, değişen düşünceleri göz ardı edilerek, asıl incelenecek olan kitabı olacaktır.

Paşukanis temel olarak hukukun meta mübadelesinin bir sonucu olduğunu dile getirmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak sosyalist toplumlarda hukukun var olamayacağı, devlet gibi meta mübadelesi ilişkilerinin ortadan kalkmasıyla hukukun da sönmüneceği düşüncesi Paşukanis ve “Meta Mübadelesi” okulunun temel savı olmuştur.

“Meta Mübadelesi” okulunun temel tezine göre, genel hukuk teorisi alanında Marksist yazın çok sınırlıdır ve ancak Marx’ın toplumsal ilişkilerinin kökenini araştırmak için kullandığı, mübadele ilişkilerini esas olarak alma yöntemi, hukuksal ilişkileri açıklamakta kullanılabilir. Daha önemlisi, meta mübadelesinden köken alan hukuk, sosyalist toplumda “sosyalist hukuka” dönüşmeyecek; geçiş sürecinde, kapitalist mübadele ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıyla bunun biçimi olan hukuk da yavaş yavaş sönmünecek ve üretim/değişimden kaynaklanan ilişkileri düzenleyen kurallar, tıpkı mühendislik, tıp ve benzeri alanlarda olduğu gibi salt teknik kurallara dönüşecektir (Paşukanis, 2013: 9).

Bu bağlamda ortaya konulan temel sav farklı birçok done içermektedir. Öncelikli done; hukukun temelinin mübadele ilişkileri olarak alınmasıdır. Genel olarak üstyapı olma özelliği

korunarak teori ortaya atılmaya başlanmıştır. Hukukun sadece mübadele ilişkilerini barındırmasının daha doğrusu mübadeleyi temel almasının sonucu olarak kapitalist olmayan toplumlarda hukukun var olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak Paşukanis'in eleştirdiği temel nokta burasıdır. Henüz yeni olan sosyalist deneme kendi hukukunu oluşturmakta bu teze göre yanlış bir yol izleyecektir. Çünkü hukuk kuralları sadece kapitalist ilişkilerin devam ettiği sürece varlığını sürdürecektir. Geçiş sürecinde belirli hukuk kurallarının varlığı onları sosyalist hukuk olarak nitelendirmeye yetmeyecektir. Çünkü hukuk sadece kapitalisttir.

Paşukanis temel tezinin dayandığı noktanın Marx ve Engels olduğunu belirtmekten geri durmamıştır. Hukukun temelde mübadele ilişkilerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkması düşüncesinin doğrudan Marksist kuramdan kaynaklandığını belirtmiştir. Temel tez olan hukuk kuramlarının hukuksal konusunun, meta sahipliği ile çok sıkı bir ilişki içinde bulunduğu tezinin Marx'tan sonra bir kez daha kanıtlanmasına gerek yoktu (Paşukanis, 2013: 33). Yukarıda da açıklandığı üzere Paşukanis, tekrardan meta mübadele ilişkilerini açıklamaya girişmeyip bunu Marx'ın ortaya koyduğu temel tez olarak kendisine başlangıç noktası olarak belirlemiştir.

Hukuksal ilişkilerin sönümlenmesi noktası burada çok daha önemlidir. Çünkü Paşukanis'in anlatmaya çalıştığı temel nokta budur. Burjuva hukukun kaynağıdır. Meta mübadelesinin doğal bir sonucudur. Bundan dolayı Marksizmde hukuk kurallarının ya da hukukun varlığı kabul edilemez bir durumdur. Bununla birlikte sosyalist evrede kapitalist ilişkiler varlığını sürdürdüğü sürece hukukun varlığından söz edilebilir. Fakat bu hukuk kurallarının kapitalist olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Burjuva hukuk kategorilerinin sönümlenmesi, genel olarak hukukun sönümlenmesi, insan ilişkilerinde hukuksal unsurun yitip gitmesi anlamına gelecektir (Paşukanis, 2013: 56). Bu temel tezinin sebebi Marksizmde ortaya koyulan üretim araçlarının sahipsiz olduğu bir toplumun varlığıdır. Mübadele yoksa hukuk da olmayacaktır. Paşukanis kitabında Marx'a göre gelişkin komünizme geçiş, yeni hukuksal biçimlere geçiş olarak değil, fakat hukuksal biçimin sönümlenmesi, burjuva döneminin bizzat burjuvaziyi yaşatmayı hedeflemiş bu mirastan bir kurtuluş olarak gerçekleşir (Paşukanis, 2013: 58).

Paşukanis'in kanıtlamaya çalıştığı şey tam olarak budur. Sosyalist düzende hukuksal sistem varlık kazanabilecek mi? Hukukun varlığı Marksizme geçişte bir role sahip midir? SSCB'nin burjuva hukukunun kalıntıları ile olan ilişkisi nasıl olmalıdır? Bu soruların cevapları sonuca götürmektedir. Hukuk devlet gibi kapitalist ilişkilerden uzaklaştıkça sönümlenecek olup sosyalist bir hukuktan bahsetmek bu bağlamda mümkün olmayacaktır. Bütün çalışmada devlet gibi hukukun da burjuva toplumunun bir biçimi olduğu, bu biçimlere sosyalist içerik verilemeyeceği, burjuva toplumunun özelliği olan mübadele ilişkileri aşıldıkça, yani sosyalist ilişkiler kuruldukça bu biçimin de sönümlenip gideceği tezi belirleyicidir (Karahanoğulları, 2018: 194).

Kapitalizmin yıkılması evresinde, mübadele ilişkilerinden doğan kurallar zamanla terkedilecektir. Bu ilişkilerden kopuşun gerçekleştiği dönemlerde hukuksal kurallardan da kopuş gerçekleşecektir. Mübadele ilişkilerinin sistemsel eleştirisi gerçekleştikçe hukuk kuralları da aynı eleştiriyeye tabi kılınacaktır. Bu da hukukun sönümlenmesindeki süreci barındırır.

Paşukanis'in ortaya koyduğu sav genel olarak Marksistlerin ortaya koyduğu savdan farklıdır. Hukukun egemen sınıfın çıkarlarını temsil ettiğini, bu çıkarın taşıyıcısı ve güvencesi olduğunu saptamakla veya hukukun bu sınıf egemenliğini gizleyen ideolojik bir araç olduğunu kabul etmekle yetinmemekte, söz konusu içeriğin aldığı biçimleri, içeriklerini bir yana atmadan incelemektedir (Karahanoğulları, 2018: 199). Marksizm ve hukuk ilişkisi bağlamında oldukça yeni bir inceleme ve düşünme tarzını barındırır.

Paşukanis'in genel hukuk teorisine göre hukuk aynı zamanda ideolojiktir. Fakat bu durum hukukun farklı bir gerçekliğe sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu anlamda hukuk ideoloji gibi incelenmemeli, farklı bir yanının varlığı üzerine inceleme yapılmalıdır.

Meta, değer ve değişim değeri kategorileri şüphesi, meta değişimine dayanan toplumun üreticiler arasındaki üretim ilişkilerini onlar aracılığıyla kurduğu ideolojik oluşumlar, (Marx'ın kendi ifadesiyle) çarpıtılmış, yanıltıcı temsillerdir. Başka iktisadi yapılara geçilmesinin meta, değer vs.nin tüm anlamını yitirmesi için yeterli olması bu biçimlerin ideolojik niteliğinin kanıtıdır. (...) Meta kategorisinin, açık ideolojik niteliğine karşın nesnel bir toplumsal ilişkiyi dile getirdiğini çok iyi biliyoruz. Toplumsal ilişkinin değişik gelişim aşamaları, az veya çok evrenselliği, ideolojik ve psikolojik süreçler olarak değil, oldukları gibi dikkate alınması gereken maddi gerçekliklerdir (Paşukanis, 2013: 70).

Meta ilişkilerinden doğan hukukun ideolojik tarafının varlığının yanı sıra maddi gerçekliğe sahip olgularının da olduğu açıktır. Bu bağlamda hukuksal ilişkiler incelen(ebil)melidir. Hukuksal bir bakış açısı benimsemek önemli olacaktır. Yine bu durumun temel sebebi meta mübadele ilişkileri kapsamında olacaktır. Bu durum hukukun incelenebilmesi açısından önemli bir noktadır. Çünkü üstyapı olarak hukuk, ideolojik yapısı sebebiyle incelenmesi geri plana itilmiş bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun aksine Paşukanis hukuksal bakış açısı belirlemenin, inceleme nesnesi yapılması açısından önemini vurgulamıştır. Hukuksal bakış açısı benimsenebilmesinin, meta üretimine dayanan toplumda çeşitli ilişkilerin ticari mübadele ilişkileri biçimi ve bunun sonucu olarak da hukuksal biçim almasına bağlı olduğunu saptamak zor değildir (Paşukanis, 2013: 79).

b. Meta - Özne İlişkisi

Paşukanis hukuku incelerken, öznenin inceleme yöntemi olarak önemli bir nesne olduğu vurgusundan hareket eder.

Her tür hukuksal ilişki özneler arası ilişkidir. Özne hukuk kuralının en küçük birimi; en basit ve en bölünmez unsurudur (Paşukanis, 2013:109).

Öznenin oluşumu yine mübadele ilişkilerinde temellenir. Meta mübadelesi yapan kimseler hukukun öznelerine tekabül eder. Bu bağlamda özne kapitalist toplumun bir olgusudur. Öznenin varlığı, (...) hukuksal biçimin, burjuva-kapitalist toplumsal ilişkilere tam olarak denk düştüğünü gösterir (Paşukanis, 2013: 110). Bu anlamda hukukun varlığı ve hukuksal özne sadece kapitalist topluma ait değerler olarak karşımıza çıkar.

Kapitalist toplum meta ilişkilerinden kaynaklanan bir sistematığe sahip olmasından dolayı, toplumsal ilişkilerde metalaşma önemli bir rol oynamaktadır. Metaların mübadele değeri insandan bağımsız bir şekilde ortaya çıkar ve bu özellik metaların içkin özellik olduğunun göstergesidir (Paşukanis, 2013: 112). Bu bağlamda metalaşma insanların iradeleri dışında değer kazanır ve bu şekilde mübadele alanına girer. Fakat metaların bu mübadele değeri kapsamında mübadele süreçleri içerisinde değerinin anlam kazanması insan sayesinde olur.

Metalar piyasaya kendi başlarına gidemez ve kendi kendilerini mübadele edemez. Dolayısıyla, bunların ellerinden tutan kimseleri, yani meta sahiplerini de tanımamız gerekir. Metalar şeylerdir ve bundan ötürü insanlar karşısında direnme güçleri yoktur. Gerektiği zaman insan zor kullanabilir, diğer bir deyimle bunları alabilir (Marx, 2015: 99).

Kapitalist toplumlarda insanlar arasındaki hukuki ilişki meta mübadelesinden kaynaklanır. Emek ürününün metalaşması bu ilişkiler sonucudur. Pazarda mübadele ilişkisine tabi tutulan metalar öznelerin ilişkisinin sonucudur. Bu durumu düzenleyen olgu da “hukuk”tur.

Emeğin metalaşması, artı değere el koyulması, metaların dolaşması, sermaye birikiminin sürecinin gerçekleşmesi hep mübadele ile olur. Üretim temelli bu ilişkilerin hukuksal biçim alması, insanın hukuk öznesine dönüşmesiyle ve sözleşme ile olur (Karahanoğulları, 2018: 212).

Bu bağlamda emek gücünün pazarda satılabilir olması insanı özneleştirilen temel olgulardan bir tanesidir. Hem meta mübadelesi hem de emek (emeğin ayrıca önemi vurgulanmak için meta kategorisi dışında tutulmuştur) mübadelesi hukuksal özneleşmenin ve hukuki kuralların sebebini oluşturur.

“Özgür” insan ile köle arasındaki fark buradan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda köle emeğini satmak için pazara ihtiyaç duymaz. Çünkü efendisinin kesin buyruğu altındadır. Bununla beraber kapitalist insan hukukun bir parçasıdır. Hukuksal özne olmasından dolayı emeği onun için mübadele ilişkilerine tabi tutulabilecek, yaşamak için zorunluluk olsa da, metadır. Bunu tamamen sözleşme ile iradesiyle yapar. Hukuk kurallarının insanları “özgür”leştirmek gibi bir söylemi vardır. Fakat mübadele ilişkileri alanında emeğini meta mübadelesi ilişkileri içerisinde değerlendirmek zorunda kalacak olan proleter, özgür bir kişi olarak nitelendirilemeyecektir.

Öznenin özgürlüğü sadece biçimsel olarak karşımıza çıkar. Bu durum hukukun özneli olmaktan kaynaklanır. Özne meta mübadelesi ilişkilerinden özne hakları da bu ilişkilerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Biçimsel olarak özneleşen kişi aynı zamanda özgürdür. Özne hakları piyasa koşullarına yönelik hukuksal kurallardır. Bu bağlamda emek ürününe değer atfedilmesi gibi bireye atfedilen toplumsal bir olgudur. Meta fetişizmi hukuk fetişizmiyle tamamlanmaktadır (Paşukanis, 2013: 118). Hukuksal özne bu şekilde anlam kazanır. Özne hakları ile olan bağlantısı mübadele ilişkilerinin sonucu olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte insanı sözde özgür kılan şey de aslında mübadele ilişkilerinin hukuki özelliğinden kaynaklanır.

(...) üretim süreçlerindeki insan ilişkileri çift yönlü karmaşık bir nitelik kazanmaktadır. (...) Tekil ve bütünsel ilişki, iktisadi ve hukuksal olmak üzere iki farklı temel ve soyut yön kazanmaktadır. Hukuksal kategorilerin gelişiminde, mübadele işlemleri yapabilme yeteneği, hak ve fiil ehliyetinin somut görünümünden başka bir şey değildir. Bununla birlikte, tüm olası hukuksal taleplerin taşıyıcısı olarak hukuk öznesinin olgunlaşmasını sağlayan tarihsel olarak mübadele işlemidir. Soyut hukuksal biçim, başka bir ifadeyle hak ehliyetinin somut hak taleplerinden ayrılması, ancak meta ekonomisinde gerçekleşmiştir. Pazarda sürekli gerçekleşen hak devirleri, bu hakların sabit bir taşıyıcısı fikrini doğurmuştur (Paşukanis, 2013: 118).

Paşukanis burada hukukun ortaya nasıl çıktığını değerlendirmiştir. Mübadele ilişkilerinin sistematik bir hâl alması, pazar sisteminden kaynaklıdır. Meta mübadelesi ortamı hak kavramını doğurmuş ve bu hakların sistematik ifadesi olan hukuku ve bu hakların taşıyıcısı olan özneyi ortaya çıkarmıştır. Paşukanis bu anlamda pazar sisteminin, meta mübadelesi ilişkilerinin olmadığı bir ortamda bu manada hukuk kurallarının var olmayacağını ortaya koymuştur.

Hukuk kuralları kapitalizm öncesi toplumlarda da görece kendisine yer bulmaktadır. Her farklı mübadele ilişkisi kendi kurallarını barındırmaktaydı. Fakat bu anlamda herkes için aynı kuralların olması gerektiği fikri ortaya çıkmamıştı. Bu zamanlarda da iktisadi ilişkinin belirlediği kurallar düzeni vardı. Toplumun genelini ilgilendiren kurallar din temelli olmasına karşın iktisadi ilişkileri, lonca tarzı yapılanmaları, mübadele ilişkilerini belirliyordu. Kapitalist toplumda ise bu ilişki düzeni çok karmaşık ve çok özneli bir hal aldığından dolayı hukukun önemi artmıştı.

Hukuk kapitalizme özgü bir biçim değildir, kapitalizmde en gelişkin halini alır. (...)insanlık tarihinde nesnel kullanım değerinden bağımsız değişim değeri niteliği kazandıkça, emek metalaştıkça, meta mübadelesi geliştikçe toplumsal ilişkiler hukuksal biçimler kazanmıştır. Bu biçimlerin en gelişkin halini tüm yaşamı metalaştığı, tüm toplumsal ilişkilerin meta ilişkilerine dönüştüğü kapitalizmde bulmuştur (Karahanoğulları, 2018: 215).

Hukuk kuralı mübadele ilişkilerini tamamlayıcı mantıksal biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda hukuksal özne aslında burjuvadır. Sözleşme ile düzenlenen öneri ve kabul ilişkisi bu

öznelerin mübadele ilişkilerine içkindir. Sözleşme kavramı hukuksal düzenin üzerine kurulduğu temeldir. Hukuk eğer meta mübadelesi ilişkilerinden kaynaklanıyorsa, bu ilişkilerin maddi sonucu olarak da sözleşme karşımıza çıkar. Sözleşme bu anlamda hukuki olandır. İlişkileri düzenleyen temeldir. Sözleşme kavramı bir kez doğduktan sonra evrensel bir nitelik kazanmaya yönelir (Paşukanis, 2013: 122). Bu durum bütün kapitalist devletler için düzenlenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkar. Mübadele ilişkilerinin tezahürü sözleşme yapabilme yetisine sahip hukuksal özneyi hedefler. Sözleşmenin mantığında mübadele ilişkileri vardır.

Soyut kavramlar olarak karşımıza çıkan hak kavramı somut olarak değer kazanmadıkça anlamsız olacaktır. Soyut kavramın, hakkın; yöneldiği nesne ile anlam kazanacağı açıktır. Çünkü hak kavramı da mübadele ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu soyutluğun somut ilişkilere uygulanmasıyla somut olarak bir hukuktan ve öznenen bahsedilebilecektir.

Herhangi bir nesnenin kullanılması, tüketim malı veya üretim aracı olarak somut kullanım biçimiyle bağlıdır. Fakat nesne, değişim değeri olarak işlev gördüğünde, soyut, saf bir hukuk nesnesine ve ona sahip olan öznelerde saf hukuk öznesine dönüşür (Paşukanis, 2013: 124).

Bu anlamda hukukun ve öznesinin kapitalist topluma ait olmasını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan sosyalist devletin hukuku olmayacak ya da kapitalist hukuk zihniyetiyle varlığını sürdürecektir. Sonunda da devlet gibi sönmünecektir. Çünkü iktisadi ilişkiler değiştikçe hukuk kurallarına ihtiyaç kalmayacak, mübadele ilişkileri değiştikçe benzer şekilde hukukun da sönmüneceği sonucu ortaya çıkacaktır. İnsanın özgürleşmesi hukuksal ilişkilerin kaynağı olan meta mübadelesinin nihayete ermesi ile olacaktır. Bu durumun bir diğer sonucu da hukukun sönmüneceği ile hukuksal kuralların teknik kurallara dönüşmesi ile gerçekleşecektir.

Fakat meta ilişkileri ve kazanç amacı, üretim alanında köklü bir biçimde ortadan kaldırıldıkça, Marx'ın Yahudi Sorunu'nda bahsettiği nihai özgürleşmenin zamanı daha çabuk gelecektir: “ancak gerçek insan, birey kendinde soyut vatandaşı kavradığında ve hayat deneyiminde, bireysel çalışmasında, bireysel ilişkilerinde, türsel varlığında birey haline geldiğinde; ancak kendi gücünü, toplumsal güç olarak kavrayıp örgütlediğinde, toplumsal gücü, siyasal güç biçimi altında kendinden ayırmadığında; ancak o zaman insan özgürleşmesi tamamlanır.” (Paşukanis, 2013: 134).

Sonuç Yerine

Marksizm; toplumsal ilişkilerin, bizzat bu ilişkilerin yaratıcısı ve aktörü olan insan tarafından kavranabileceğine ilişkin en kapsamlı iddidir (Karahanoğulları, 2018: 8). Bu bağlamda Marksizm ile hukukun bağlantısının olmadığını varsaymak yanlış olacaktır. Elbette ki hukuk ile Marksizm ilişkisini kurmak mümkündür.

Genel olarak Marksizm hukukun üstyapısal bir varlık olduğunu söyler. Bu bağlamda hukuk ideolojik özelliğe haiz bir kurum olarak karşımıza çıkar. Marksizmin hukuka bakışı ancak yapı temelli olacaktır. Bu anlamda hukuk kendi başına bir anlam ifade etmemektedir. İlişkiler silsilesi içerisinde ancak kavranabilir. Çünkü ne Marx ne de Engels tam anlamıyla bir hukuk incelemesinde bulunmamıştır.

Paşukanis ise Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm adlı kitabında bir teori ortaya koymaya çalışmıştır. Paşukanis'e göre hukuk denilen olgu meta mübadelesi ilişkilerinden kaynaklanır. Bu yüzden meta mübadelesi var oldukça hukuk da tarihsel olarak seyrini sürdürecektir. Kapitalist toplumda en üst ve kapsamlı halini alan hukuk, sosyalist düzen ile bağdaşmayacak bir kurumdur. Bu bağlamda devletle beraber sönmülenecektir. Teknik kurallara dönüşecektir. Sosyalist aşamada var olan hukuk kuralları kapitalist meta mübadelesinin devamı olarak varlığını sürdürür. Bu mübadele ilişkileri azaldıkça hukuk da ortadan kalkacaktır.

Mübadele ilişkilerinin sonucu olarak karşımıza çıkan hukuk beraberinde özne kavramını çıkarmaktadır. Hukuksal özne de hukuk kuralları gibi meta mübadele ilişkilerinin sonucu olarak varlığını korumaktadır. Kapitalizmin temel amacı meta mübadelesini devam ettirmektir. Bunu da hukuk yaratarak sağlamaktadır. Fakat bu hukukun ilişkilerdeki tezahürü öznedir. Hukuk, hukuksal özneler arasındaki ilişkileri düzenler. Bunu yaparken kullandığı araç sözleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşmenin uygulanması soyut olanın somutta karşılığını bulması ile olur.

Bu yazıdaki çaba Marksizmin hukuk ile olan ilişkisini bir "Marksist hukuk felsefesi" ile sonuçlandırmak değildir. Genel olarak Marksizm ile hukuk arasında bir varlığın olduğunu ortaya koymak ve Paşukanis'in ortaya koymaya çalıştığı teoriyi özne özelinde incelemektir.

Kaynakça

- Collins, H. (2013). Marksizm ve Hukuk. (U. D. Tuna, Çev.) Dipnot Yayınları.
- Karahanoğulları, O. (2018). Marksizm ve Hukuk: Diyalektik Hukuk Bilimi. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (1993). Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı. (M. Selik, & N. Satılğan, Çev.) Sol Yayınları.
- Marx, K. (2015). Kapital. (M. Selik, & N. Satılğan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, Karl; Engels, Frederich. (2016). Devlet ve Hukuk. (R. Serozan, Dü.) Ayrıntı.
- Pasukanis, E. (2013). Genel Hukuk Teorisi ve Marksizim. (O. Karahanoğulları, Çev.) İstanbul: Birikim.
- Yüksel, M. (2007). Marksizm ve Hukuk Anlayışı. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 13(3-4), 19-38.